

В. Токарева,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА, ПРЕДМЕТІВ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ТА АНТИКВАРІАТУ

Динаміка договірної зобов'язання зі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату може розглядатися у двох варіантах його можливого розвитку: позитивному, за якого правовідношення розвивається у повній відповідності до умов договору та закону, та негативному, за якого є відхилення від визначених умов договору та закону. В другому випадку йдеться про порушення сторонами договору їх зобов'язань, що є правопорушенням.

Відповідно до ст. 610 ЦК України порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). Це може бути в повній мірі застосовано до кваліфікації порушень за договором страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату.

Порушення зобов'язання зі страхування творів мистецтва, колекціонування та антикваріату, як і будь-якого іншого зобов'язання, може призвести до негативних наслідків у потерпілої сторони, права якої піддані такому порушенню. Стаття 611 ЦК України передбачає у разі порушення зобов'язання правові наслідки, встановлені договором або законом: а) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; б) зміна умов зобов'язання; в) сплата неустойки; г) відшкодування збитків та моральної шкоди.

У зв'язку з тим, що договір страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату є різновидом цивільно-правових договорів, то до нього застосовуються за-

гальні положення про відповідальність у цивільному праві. Проблематиці питань цивільно-правової відповідальності приділено увагу у роботах С. М. Братуся, В. П. Грибанова, О. С. Йоффе, О. О. Красавчикова, Г. К. Матвеева, В. О. Тархова. Тому, не торкаючись дискусії щодо поняття цивільно-правової відповідальності, будемо дотримуватися позиції, що цивільно-правова відповідальність — це новий, додатковий обов'язок, який є вторинним відносно первинного обов'язку, не виконаного в результаті правопорушення, такий додатковий обов'язок полягає в обтяженнях і обмеженнях, які покладаються понад вже існуючі обов'язки. Саме у покладанні такого додаткового обов'язку, який є покаранням, виражається державне засудження особи, яка скоїла правопорушення [1, 501].

Згідно із ст. 992 ЦК України та п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про страхування» встановлено, що страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування або законом (ЦК України). Стосовно можливості застосування Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22 листопада 1996 р. [2], то цей Закон регулює договірні правовідносини між платниками та одержувачами грошових коштів щодо відповідальності за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Суб'єктами зазначених правовідносин є підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, а

також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності. Тобто цей закон передбачає особливості відповідальності за порушення грошового зобов'язання господарюючими суб'єктами та не може застосовуватись, якщо страхувальником є фізична особа.

Крім цього, відносини, що виникають із договору страхування між страховиком та страхувальником, фізичною особою, для якої володіння творами мистецтва, предметами мистецтва не пов'язано з підприємницькою діяльністю, підлягають регулюванню відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [3], в частині загальних положень захисту прав споживачів.

Щодо відповідальності страхувальника, то у разі невиконання ним своїх обов'язків ст. 26 Закону України «Про страхування» передбачені підстави відмови страховика у виплаті страхового відшкодування, які, однак, можуть бути оскаржені страхувальником у судовому порядку.

Відповідно до п. 1 ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її суб'єктивного права, має право на їх відшкодування. Говорячи про відшкодування збитків у страховому зобов'язанні, у літературі наголошується [4, 41; 5, 26], що слід розрізняти: 1) обов'язок страховика по виплаті страхового відшкодування в рамках виконання страховиком страхового зобов'язання; 2) та збитки, що виникають у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням сторонами страхового зобов'язання. Саме за невиконання або неналежне виконання сторонами страхового зобов'язання настає цивільно-правова відповідальність.

ЦК України передбачає принцип повного відшкодування збитків, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі (ч. 3 ст. 22 ЦК України). Так як глава 67 ЦК України не передбачає зменшення розміру відшкодування збитків при порушенні страхового зобов'язання, це значить, що застосовується принцип повного відшкодування збитків. Відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК

України збитками є реальні збитки та упущена вигода.

Так, наприклад, серед збитків страхувальника, які підлягають відшкодуванню страховиком в рамках інституту відповідальності, можна назвати витрати з проведення оцінки (експертизи) заподіяної шкоди творам мистецтва, предметам колекціонування та антикваріату страхувальника, якщо страховик відмовляє у страховій виплаті або страхувальник не згоден з сумою нарахованого страхового відшкодування.

Стягнення зі страховика упущеної вигоди має знаходитися в причинно-наслідковому зв'язку з порушенням страхового зобов'язання страховиком [5, 26]. Наприклад, якщо за договором страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату викрадено або заподіяно значну шкоду твору, що робить неможливим його експонування, отримання від цього доходу та відмову страховика у виплаті страхового відшкодування, страхувальник має право вимагати стягнення неотриманих доходів (упущеної вигоди).

У випадку неналежного виконання зобов'язання (при простроченні виплати страхового платежу або страхового відшкодування) в договорі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату передбачається пеня (у відсотках) від несплачених платежів за кожний день прострочення (згідно із ст. 992 ЦК України та п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про страхування»).

У зв'язку з вищезазначеним виникає питання стосовно застосування до правопорушника зобов'язання зі страхування двох форм відповідальності, збитків та неустойки. За загальним правилом, сторони можуть самостійно, у порядку домовленості застосовувати одну із форм договірної відповідальності, крім випадку, коли в законодавстві передбачена законна неустойка (п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про страхування»).

Згідно із ч. 2 ст. 552 ЦК України, сплата (передача) неустойки не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або

неналежним виконанням зобов'язання. Боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 622 ЦК України). Тож, якщо сторона договору страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату неналежно виконала своє зобов'язання, то на неї покладається не лише сплата неустойки, а й відшкодування збитків та реальне виконання зобов'язання, а неустойку у зобов'язанні зі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату слід визнати штрафною.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. У літературі по-різному оцінюється юридична природа процентів при порушенні грошових зобов'язань від простроченої суми. Так, у науці цивільного права висуваються точка зору, що проценти є платою за користування чужими грошовими коштами, яка не є мірою відповідальності, та позиція, відповідно до якої проценти є різновидом санкцій (відповідальності) [6, 149; 7, 85].

Слід звернути увагу, що для відшкодування збитків має бути доведений їх розмір та те, що потерпілою особою було вжито всіх необхідних заходів для їх усунення, тому їх величина є невстановленою до настання порушення зобов'язання. Щодо неустойки, то її розмір заздалегідь встановлюється договором страхування та стягується за сам факт порушення зобов'язання та не потребує надання доказів для підтвердження причин збитків [8, 90].

Отже цивільною відповідальністю покладаються на боржника основані на законі не вигідні наслідки за порушення договору страхування творів мистецтва,

предметів колекціонування та антикваріату, які проявляються у приєднанні до невиконаного обов'язку зі сплати страхового платежу або страхового відшкодування, нового обов'язку зі сплати неустойки (штрафу, пені).

Юридичною підставою цивільно-правової відповідальності є закон, а фактично — склад правопорушення. В юридичній науці переважає концепція складу цивільного правопорушення як юридичної підстави цивільної відповідальності, до якого входять: 1) шкода; 2) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою; 4) вина особи [9, 141; 10, 57; 11, 490; 12, 74].

Першою підставою (умовою) настання відповідальності в договорі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату можна вважати настання шкідливого результату поведінки (шкоди). Така умова буде вважатися обов'язковою для настання відповідальності у договорі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, якщо сторони передбачили в договорі таку форму відповідальності, як відшкодування збитків (реальні збитки або упущена вигода (ст. 22 ЦК України)). Боржник не має права на відшкодування збитків, завданих внаслідок прострочення кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання (ч. 3 ст. 613 ЦК України).

Якщо потерпілою особою не були наведені факти порушення її суб'єктивного права (факти наявності збитків), то це сприймається як відмова від відшкодування збитків. Наявність збитків, завданих порушенням зобов'язання, та їх розмір доказується кредитором (ч. 2 ст. 623 ЦК України). Під час визначення збитків беруться до уваги ринкові ціни, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора, розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доводиться кредитором, у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не

була задоволена добровільно, — у день вчинення позову. Суду надане право задовольняти вимоги кредитора по відшкодуванню збитків з урахуванням ринкових цін, існуючих на день прийняття ним відповідного рішення (до ч. 3 ст. 623 ЦК України). При визначенні неодожданих доходів (упущеної вигоди) враховуються заходи, вжиті кредитором щодо їх одержання (ч. 4 ст. 623 ЦК України). Разом з цим навіть у сфері договірних відносин, де майнова відповідальність не обмежена, пред'явлення вимог до винних контрагентів про повне відшкодування за порушення зобов'язань — рідкісне явище у господарській практиці. Зумовлене, зокрема, і відсутністю апробованих методик щодо підрахунку збитків, якими могли б керуватися працівники юридичних служб на обґрунтування вимог про відшкодування збитків [13, 702].

Другою підставою відповідальності є протиправна поведінка. Протиправною є поведінка особи, яка порушує приписи закону чи іншого нормативного акта або виявляється у виконанні чи неналежному виконанні зобов'язання зі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату. Особливість розуміння протиправності як елемента правопорушення у цивільному праві полягає в тому, що, якщо для деліктних зобов'язань характерні протиправні дії, то в договорах нерідко протиправною є саме бездіяльність [14, 477]. Для страхового зобов'язання характерним є те, що протиправною визнається саме бездіяльність боржника або кредитора.

Одним із видів порушення зобов'язання є прострочення боржника або кредитора. Простроченням боржника є невиконання ним зобов'язання в обумовленій строк (термін). Основним обов'язком кредитора є прийняття виконання зобов'язання (ч. 1 ст. 527 ЦК України). Тому боржник не визнається таким, що прострочив, поки зобов'язання не може бути виконане внаслідок прострочення кредитора (ст. 612 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 613 ЦК України кредитор вважається таким, що

прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку. Відтак у випадку неналежного виконання страховиком обов'язків щодо прийняття у страховальника страхових платежів чи відомостей про настання страхового випадку у строк, вказаний в договорі страхування, кредитора слід визнати таким, що прострочив. Разом з цим згідно із ч. 2 ст. 613 ЦК України якщо страховик не вчинив дії, до вчинення якої страховальник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора. Боржник не має права на відшкодування збитків, завданих простроченням кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання (ч. 3 ст. 613 ЦК України). Необхідно зазначити, що неправомірність невиконання чи неналежного виконання боржником зобов'язань презумується. Відсутність вини доводить особа, яка порушила зобов'язання (ст. 614 ЦК України).

У разі неналежного виконання обов'язків страховальником за договором страхування або протиправною бездіяльністю, пов'язаною з порушенням обов'язків, передбачених ч. 1 ст. 21 Закону України «Про страхування», страховик може відмовити у здійсненні страхової виплати або страхового відшкодування відповідно до підстав, встановлених ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування».

Для належного виконання страховиком обов'язку зі сплати страхового відшкодування у договорі страхування мають бути чітко встановлені умови настання страхового випадку. Тож обов'язок страховика не є безумовним, оскільки страхове відшкодування виплачується лише у разі, якщо збитки будуть наслідком події, яка передбачена дого-

вором страхування в якості страхового випадку. Щодо негативного фінансового стану страховика, то, відповідно до ч. 5 ст. 26 Закону України «Про страхування», він не є підставою для відмови у виплаті страхових сум (їх частин) або страхового відшкодування страховальнику.

Наявність такої умови цивільно-правової відповідальності, як причинний зв'язок між порушенням зобов'язання і настанням негативних наслідків, визначена наперед необхідністю встановлення того факту, що саме протиправна поведінка боржника, на якого покладається цивільно-правова відповідальність, є тією безпосередньою причиною, що завдала збитків та спричинила моральну шкоду кредиторам. В практичній площині питання про наявність або відсутність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, що порушила зобов'язання, і настанням негативних наслідків у кредитора — це питання факту, яке має бути вирішене судом шляхом ретельної оцінки всіх фактичних обставин справи [15, 86]. Необхідність встановлення причинного зв'язку, як зазначають М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський, має значення при включенні в договір такої форми відповідальності, як відшкодування збитків [16, 740]. Встановлення причинного зв'язку може мати значення при розгляді судом питання про зменшення неустойки, яка є значно більшою щодо завданих збитків.

За загальним правилом цивільно-правова відповідальність настає за наявності вини особи (умислу чи необережності), яка порушила зобов'язання, вина презумується, якщо особа доведе, що виконання зобов'язання стало неможливим за відсутності її вини, звільняється від відповідальності. А укладена заздалегідь угода щодо усунення чи обмеження відповідальності за умисне порушення зобов'язання є нікчемною (ст. 614 ЦК України). Однак боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання (ч. 1 ст. 625 ЦК України). Так боржник за порушення зобов'язання

зі страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, як різновиду грошового зобов'язання, не звільняється від відповідальності за його порушення. Відсутність у боржника грошових коштів у готівковій формі або на рахунку у банку, і через це неможливість виконання ним грошового зобов'язання, якщо не має його провини, не звільняє боржника від відповідальності за прострочення грошового зобов'язання, оскільки гроші завжди є в обігу та способи їх придбання особою теж різні [6, 148].

При неможливості виконання грошового зобов'язання кредитор має право звернутися до суду з проханням про зміну способу і порядку виконання зобов'язання боржником. У випадку звернення до суду з позовом про стягнення неустойки з боржника, який порушив умови договору страхування, необхідно враховувати, що відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК України встановлена позовна давність в один рік для стягнення неустойки. Позовна давність у десять років застосовується до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину (ч. 4 ст. 258 ЦК України). В інших випадках для вимог, що випливають з договору страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, застосовується загальна позовна давність терміном в три роки (ст. 258 ЦК України), крім випадків, передбачених п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК України, згідно із яким позовна давність не поширюється на вимоги страховальника до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування). Разом з цим якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другої стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною (ч. 2 ст. 216 ЦК України).

Таким чином, цивільно-правова відповідальність сторін за договором страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату проявляє як загальні властивості договірної відповідальності (загальна), так і ті, які притаманні договору страхування окре-

мо, так і свою специфіку, яка зумовлена предметом цього виду страхування (спеціальна).

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності; страхування; незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності; страхування об'єктів інтелектуальної власності; договірна відповідальність.

Стаття присвячена розгляду відповідальності сторін за порушення договору страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату. Цивільно-правова відповідальність сторін за договором страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату проявляє як загальні властивості договірної відповідальності (загальна), так і ті, які притаманні договору страхування окремо, так і свою специфіку, яка зумовлена предметом цього виду страхування (спеціальна).

Стаття посвящена рассмотрению последствий нарушения сторонами условий договора страхования произведений искусства, предметов коллекционирования и антиквариата и требований законодательства. Гражданско-правовая ответственность сторон по договору страхования произведений искусства, предметов коллекционирования и антиквариата проявляет как общие свойства договорной ответственности, так и те, которые присущи договору страхования отдельно, а также свою специфику, которая обусловлена предметом этого вида страхования.

The article analyzes the consequences of the parties' breach of contract about insuring pieces of art, collectables, antiques and provisions of the law. The civil liability of the parties to the contract about insuring pieces of art, collectables and antiques is presented both as general contractual liability and as the liability pertaining specifically to

insurance agreement preconditioned by the subject of such type of insurance.

Література

1. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) : монографія / Є. О. Харитонов. — О. : Фенікс, 2008. — 464 с.
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листоп. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 5. — Ст. 28.
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 30. — Ст. 379.
4. Граве К. А. Страхование / К. А. Граве, Л. А. Лунц. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. — 175 с.
5. Сокол П. В. Формы ответственности страховщика за нарушение страхового обязательства // Право и экономика. — 2005. — № 1. — С. 26.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. Т. 2 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 1088 с.
7. Альманах цивілістики : сб. ст. Вып. 1 / под ред. Р. А. Майданика. — К. : Всеукр. асоц. издателей «Правова єдність», 2008. — 312 с.
8. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины : учебник / Е. О. Харитонов, А. В. Старцев, Е. И. Харитонova. — Х. : Одиссей, 2007. — 920 с.
9. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. — 1940. — 192 с. — (Учёные труды ВИЮН ; № 3).
10. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. — М. : Госюриздат, 1958. — 183 с.
11. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — [6-е изд.]. — М. : Проспект, 2005. — 776 с.
12. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності / В. В. Луць. — К. : Юрінком Інтер. 2001. — 560 с.
13. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. Кн. 1 / [О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. О. В. Дзери,

Н. С. Кузнецовой. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 720 с.

14. Цивільне право України : підручник. В 2 т. Т. 2 / за ред. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. — 832 с.

15. Сібільов М. Підстава та умови цивільно-правової відповідальності за по-

рушення договірних зобов'язань за чинним Цивільним кодексом України // Вісник Академії правових наук України. — 2004. — № 2. — С. 80–88.

16. Брагинский М. И. Договорное право. Общие положения / М. Брагинский, В. Витрянский. — М. : Статут, 2001. — 848 с.

УДК 347.764:368.212

Ю. Кулина,

здобувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІСТ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ (КАСКО)

Популярність добровільного страхування автотранспортних засобів пов'язана з глибокими економічними і соціальними змінами, що відбуваються в суспільстві у зв'язку з масовою автомобілізацією, зростанням парку автомобілів та інтенсивності дорожнього руху, а також значними матеріальними витратами в результаті дорожньо-транспортних пригод, що є однією з основних причин смертності населення. При цьому рівень аварійності при ДТП та тяжкість наслідків досить висока у порівнянні із країнами з розвинутою економікою.

Проблемам врегулювання відносин страхування присвячена низка праць російських та вітчизняних науковців, проте страхування автотранспортних засобів (КАСКО) безпосередньо не ставало предметом окремого дослідження.

Зміст договору страхування можна розглядати у двох аспектах. По-перше, як права та обов'язки суб'єктів, які складають зміст правовідносин зі страхування автотранспортних засобів та, по-друге, як умови (пункти) договору, які складають зміст договору страхування автотранспортних засобів. З ог-

ляду на таке методологічне тлумачення нами буде розглядатися зміст договору страхування автотранспортних засобів (КАСКО).

Права та обов'язки сторін за договором страхування автотранспортних засобів можуть умовно бути поділені на ті права та обов'язки, які покладені на сторони до настання страхового випадку або мають виконуватись у весь період дії договору, та ті, виконання яких страховальником та страховиком зумовлено настанням страхового випадку. У даній статті будуть розглянуті саме права та обов'язки сторін за договором страхування автотранспортних засобів (КАСКО), які покладені на сторони до настання страхового випадку або мають виконуватись у весь період дії договору страхування.

Пунктом 1 ч. 1 ст. 988 ЦК України, ст. 20 Закону України «Про страхування» передбачено обов'язок страховика ознайомити страховальника з умовами та правилами страхування.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що законодавство України про страхування не містить правових норм